
ПРОГЛААС

Издание на Филологический факультет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2008 (год. XVII), ISSN 0861-7902

СТАТИИ

Димитър КЕНАНОВ

КРИЛЕ ОТ СВЕТИНА. МЕТАФОРИ – СИМВОЛИ ЗА ПОЛЕТ В ХРИСТИЯНСКАТА КУЛТУРНА ТРАДИЦИЯ

Священное Писание Ветхого и Нового Завета (Библия) раскрыло неслыханные возможности перед духовно преображенным человеком – стать „духовно крылатым”, преодолеть физическое время-пространство, увидеть горный духовный мир – Небесный Иерусалим и стать небожителем. Библия отправляет свое предупреждение о недозволенных средствах этого передвижения: гордыня человечества породила феномен Вавилонской башни. В работе собраны мотивы в духовной литературе, где основным образом-символом являются золотые крылья, крылья света. С ними святые – „крылатые воздухоходцы” поднимаются в небо к неприступному Свету (1 Тим. 6:16), к встрече с Богом у Его дома (Ис. 2:3).

В IX–X вв. в европейском культурном пространстве совершился удивительный переворот – славянские народы приняли христианство и славяноболгарскую письменность, вышли из устной культурно-информационной системы и вступили в письменную культурно-информационную систему. Родиной и защитницей письменности стала Болгария, древнейшее славянское государство. Состояние духовного подъема в стихах выразил Константин, первый болгарский епископ столицы Великий Преслав.

От прастари времена човекът е следял с възхита удивителния полет на птиците, които се гмуркат в небесните простори и много от тях като чучулигите и ластовиците огласят с песен пространството, окъпано в слънчева светлина и безоблачна синева. По подражание на птиците, искусни майстори се опитвали да полетят с криле на раменете или други средства, с помощта на хвърковати същества. В световната фолклорна култура могат да се намерят ред примери за опити да се преодолее земната гравитация. От късната антична митология е известен случаят с Дедал и Икар. А за празничните веселия на славяните според Даниил Заточник обичай е било с хвърчило от коприна („паволочиты крилы“) да се полита от покривите на високи сгради: „А иные слетают с церкви или с высокого дома на шелковых крылях, <...> показывая крепость сердец своих“¹. По времето на Иван Грозни на дървени крила в Александровската „слобода“ е летял „смерд Никитка, боярского сына Лупатова холоп“, който бил сурово осъден: „Человек не птица, крыльев не имать. <...> Аще же приставит себе аки крылья деревянны, противу естества творит. То не божье дело, а от нечистой силы. За сие дружество с нечистою силою отрубить выдумщику голову. Тело окаянного пса смердящего бросить свиньям на съедение. А выдумку, аки диавольскою помощью снаряженною, после божественныя литургии огнем сжечь“².

В съдържателния свят на Свещеното християнско Писание (Библията) и разгърналото се чрез него творчество на св. отци се разкрива непозната, благодатна възможност у човека – дара да бъде *духом крилат*, т.е. да се лети не само във видимото време-пространство, но да се преодолява непроницаемата граница с невидимия духовен свят и да се стига до Горния, Вишния Йерусалим и наднебесната Божия Престолнина – непристъпната Светлина, в която Бог обитава (1 Тим. 6:16).

* * *

На св. Йоан Златоуст ръкописната и старопечатната славянска книга отдава „Слово за милостинята“³. В него, за да се изобрази изключителната сила и дръзновение на *чистата милостиня*, възмездявана в наднебесния духовен свят и в Съдния ден, тя е уподобена на царица, която отваря наднебесните врати, на чудна птица и на девица със *златни криле*: *бгда же чиста естъ, много имать дерзновение и связанымъ та рѣшитъ оузы, разрѣшаеть тмѣ, оугашаеть огнь, оумерщивлаеть червь,*

изгонитъ зѣбшомъ скрежетъ (Мт. 13:42), се и со многою радостно отверзаеть небесныя врата. Дѣца бо естъ воистинѣ, подобны твораци члѣки Бгѣ: бѣдите оубо рече щедрѣ, такъ Оцѣ вашѣ нѣны щедрѣ естъ (Пс. 102:8). Крилата естъ и легка, и крилѣ имѣши златѣ, летаніе имѣши предкращающее агглы, такъ вѣща прор/о/кѣ: „крилѣ голѣбинѣ посребренѣ, и междораміе еа въ блещаніи злата” (Пс. 67:14). такъ паче голѣбъ златѣ // и живѣ лѣтающѣ, вѣкома взирающа окомъ кроткимъ, и ничтоже ока тогѣ краше. добра естъ и пава, но к' сеи ничтоже естъ. Птица естъ красна и чѣдна, выспрь всегѣ зрѣтъ. Дѣца естъ крилѣ имѣше златѣ, бѣло имѣши лице и тихѣ, крилата естъ и легка, оу прѣтола предстоащи црьска. вьнегда сѣдими бѣдемъ, и вьнезапѣ предстанетъ и гавитса, и изметъ насъ от мѣченіа, своима криломъ шлѣвающи. Такѣкыа оубѣ жерткы хощетъ Бгѣ от насъ. бмѣ же слава нѣи и прѣнѣ, и во вѣки вѣкомъ (л. рпс а-б) ⁴.

В алгорическото уподобяване на милостинята за царица и девица са приложени земни образи и представи. И тук следва да се припомним, че в тях слабо се оглежда наднебесната (прѣмирныа) духовна действителност – неизобразима и недостѣпна за сетивата на човека. Това се подчертава в разказите от „Патерика” и Вилнюския „Златоструй”, където авва Макарий беседва с двамата ангели: „Послоушан земнаа образи нѣкыа. небесныхъ/ съхранають / Впрочем, земные вещи принимай за самое слабое изображение небесных”⁵. В беседите си св. Макарий Египетски настоява: “и же земно да помыслиши. ибо въ оуказы (ὀψόδειμα) тѣчѣ сънисходитѣланѣ сѣа, приемлат сѣа. понеже она, неизреченна сѣтъ, и дѣховна, шчима пѣтьскыма некасеемаа. дѣша же сѣаа и вѣрнаа, къ постиженіюу прихѣодитъ (Гилф. 47, л. 283 а, гл. чѣ).

Друга открояваща се черта в словото за милостинята е присѣствието на категориалното понятие *светлина* (фѣс) в образите на „златните криле” и „посребрените пера”. Вечният Бог на Завета е невидим Дух, всемогъщ, всезнаещ, Промислител и Спасител. Бог „обитава в непристѣпна светлина” (1Тим. 6:16), присносъщна и несътворена. По причастност, а не по същност, енергията на Божията светлина осиява чистите души. Свидетели на озаряване ставаат Христови ученици, които присѣстват на Таворското събитие – Преображение Господне.

Всички, които носят в себе си Св. Дух, са *светлиноносци*. Върху основата на Св. Писание (Йоан. 1:1–14), св. Атанасий Александрийски утвърждава: „Свет естъ Бог, а подобно свет естъ и Сын, потому что Он той же сущности истинного света. <...> И все те, кто носит в себе Духа

светоносны, а светоносные облечены во Христа; и облечшиися во Христа облакаются в Отца”⁶. Да постигнат подобно състояние се стремят християнските подвижници, когато „душа, удостоенная Духом, уготовившим ее в престол и обитель Сесе, к приобщению света Его и осиянная красотою неизреченной славы Его, делается вся святом, вся лицом, вся оком” (св. Макарий Египетски)⁷. Така всяка душа, съвършена (τέλειον) в усърдието и вярата, се облича (ἐνδύσασθαι, **облѣщи сѧ**) в Христа и встъпва по причастност в единение с небесната светлина на нетленния Образ: **И небѣномъ негѣннаго шбрана** (εἰκόνας) **свѣтъ** (φωτὶ) **сѣвъкъпльши сѧ** (ἐνωθεῖσα)⁸.

В иконографската символика златото е „овеществена светлина” (И. Е. Данилова) и с нимбовете в иконите около ликовете на Иисус Христос, Пресвета Богородица и светиите се онагледява невидимото присъствие на Божията светлина и сила (енергия). Св. Йоан Кръстител и ангелите се изобразяват с *криле*⁹ от злато, т.е. с *невеществени криле от светлина*. Началото на тази традиция идва от устрояването на скинията с кивота, където са изобразени златни херувими с криле. В книга „Изход” Бог с думи към Моисей ръководи изработването на скинията: **И сотвориши два херѣвима злата изваанна, и возложиши ѧ шт обонхъ странъ шчистилица.** <...> **Да бѣдѣтъ херѣвими распостирающе крила верхѣ, сошѣнающе крилами своими над шчистилицемъ** (Изх. 25: 18, 20). Ето защо псалмопевецът Давид възгласява за Господ – Утвърждение, Прибежище и Избавител: **Приклони небеса и сниде. и мракъ подъ ногама бгѡ. и възиде на херѣвими и летѣ, и летѣ на крилѣ вѣтренѣ** (Пс. 17:10–11).

Така зримо, прочее, се представя и върховният дар Божи – *духом да бъдеш крилат* (срв. Иез. 8:3). В предговора към „Устав на св. отци, даден от Бога как да се пее Псалтирът” просветляващата Божия благодат издига до Бога духом окрилените светии – **землени аггли, небесни челоуѣцы**, за да получат богопреданните правила за пение: **Иисѣе злата искѣшена** (Прем. Солон. 3:6) **сияютъ, и паче снѣга оубѣлиша сѧ** (Пс. 50:9): **и невеществена злата крила вперивше мысленнаа, на нѣса възлетѣша** **яко непарни орли**¹⁰. Изпълнен с **бжѣственнагѡ дѣха**, преп. Теодосий Търновски е „крилат въздухоходец” в стихира от службата за него, написана от йеросхимонах Спиридон Рилски¹¹. В житие на св. Паисий Пустинник от Йоан Колов „слезият от небето” Константин Велики известява за по-голямата слава и чест на монасите в Царството небесно: **Вижду бо ннѣ шт ни хъ крила огненнаа приемлюща шт бгѡ. егда же штхѡдатъ шт**

тагости тѣлесныа, в' тѣхъ же крилѣхъ в'зѣмаютъ са и возвишаютъ са и лѣтаютъ. дондеже доидѣтъ/тъ/ самыа стѣны (вж.Откр. 21:12) Иерѣлима небсаго: и тѣ в'шедѣше вхѣдѣти никими же стражми възбранѣми въ вѣстѣвныи Иерѣлимъ¹². Духовниятъ реализъмъ в разказа съответства на богословското тълкувание от св. Макарий Египетски: **И**дама бѣ създавъ бѣ, крилѣ томѣ тѣлеснѣи такоже птицамъ не вѣложи. зане же гаже дѣха на възскрѣненіе подати томоу хотѣ. да вблечаетъ са тѣми и вьсхышае са, таможе вѣсѣко дѣхъ хошетъ. сіа же мыслѣнаа крила, стѣнухъ/тъ/ дшамъ отъ нинѣ дана бышѣ имѣти гаже къ небсомоу прѣносѣти мѣдрованіюу (Гилф. 47, л. 267 а, гл. бд).

Отнесено към този контекст, се изяснява съдържанието не само на словото за милостинята, но и на ред места от други духовни текстове:

а) Слово за излизането на човешката душа с житие на авва Макарий: **Бѣ** бо оуиъ тѣломъ/тъ/, а оумомъ старѣ, высоче мысла. и лѣтаа подъ/тъ/ небсемъ акѣ шрелѣ мыслиж¹³.

б) Безименно (народно) житие на св. Йоан (Иван) Рилски, където за източник е използвано словото с житие на авва Макарий: **И** отъ того часъ/а/, т.е. подир успението си рилскиятъ светецъ началѣ лѣтати дѣломъ/тъ/ по аерѣ тако и шрелѣ и тако голжѣ зла(топрѣ)сы по горамъ/тъ/¹⁴.

в) Послание на мнихъ Атанасій Ерусалимски до Панко по повод на „Повестъ за кръстното дърво“ отъ Презвитеръ Йеремія Български (пълна редакция): **Тѣмъ** же братіе долѣжни. есмы приникати въ стѣаа и итинѣнаа писаніа доброволнѣми и сладкѣми же и краснѣми почитаніи раздѣмнѣми оглашающе си слѣхи иже прикоснѣвшѣ са нашихъ/тъ/ срѣдцехъ/тъ/, скорѣное же оувѣщаваа. гнѣвное оутѣшаа. и радости прѣносѣщныи наполниа. иже возводѣтъ/тъ/ наше помышленіе на златосінающіи крилѣ, вѣтѣвнаго голѣви и прѣсвѣтлѣ свѣтащема си крылома ко единочадномѣ снѣоу и наследникѣ садителя раздѣмнаго винограда, возводаща съ собою¹⁵.

г) Послание на Патриархъ Йоанъ Антиохійски до св. Никонъ за книгата му „Пандекти“: Събравши гаже въ ней отъ вѣнѣшнихъ /тъ/ же, и вѣнатрѣшнихъ/тъ/ писаніи. и съложивши послѣшениемъ /тъ/ гаже въ тебѣ блѣгдѣти вѣстѣвныа, въ шѣщѣа христѣомненитыхъ/тъ/ люди ползѣ, тако же нѣкаа пчѣла блѣгоразоумнѣ медѣ съложивъ и по твоѣмѣ повелѣнію и заповѣди прочѣтохъ/тъ/ шъ тѣ. и оужасенъ отъ шѣщѣа въ ней блѣгдѣти бѣвъ мнѣхъ са отъ радости тако играти и скакати. и рѣцѣ такоже нѣцѣи крилѣ простеръ, мнѣхъ са тако птенецъ лѣтати, и лѣтаніе такоже къ тебѣ сътворити¹⁶. Очевидно е, че крилѣ тукъ е метафора, а не символъ и е средство за придвижване

във видимото времепространство. В светската поезия именно тази образна употреба на криле се среща често¹⁷.

д) Св. Йоан Синайски, Лествица, слово 4: За блаженото и приснопаметното послушание (4:1): **Всего ж/е/ послоушаниа странничеством или телесное или вольное. двѣма бо сима добродѣтельма. такъже златыма крыломъ (χρυσαῖς πτέρυξι) без лѣнвости въсходить на небѣ предѣиже (ἡ ὀσία ψυχῆ)**¹⁸. и оувш о селъ дх̄оприятенъ бѣ нѣки въспѣтъ, „кѣмъ дасть ми крылѣ гл̄а (Пс. 54:7) такъ голѣби. и „полецю” дѣланем̄. и „почию” видѣниемъ и с̄мирениемъ¹⁹. Вероятно оттука се заема метафората-символ златни криле в гръцкия текст и старобългарския превод на „Повест за Варлаам и Йоасаф”: ”Егда же и в Египте начаша манастиря здати, и мнишеское множество събирати ся, и добродѣтелное ихъ и аггѣльское ихъ подражание житиа <...> вселитися по пустынямъ и в тѣлѣ мерьтвенѣ жизнь приати бесплотных. Тако добре сущемъ вешемъ и златая крила глаголемая (χρυσαῖς πτέρυξι τὸ δε λεγόμενον) на небеса многомъ възлетѣвшемъ²⁰.

е) По учението на „Лествицата” св. Евтимий, патриарх Търновски, показва духовното възмогане на св. Иван (Йоан) Рилски: **Въсенощными бдѣнии и въздыханни въ сто трюды плода, единъ единомуу бесѣдоуа и легкими криломъ**²¹ къ небеси шестива твора. нощнии прѣтърпѣваа мразъ и дневнии варъ. неоусъпное же око, сице того доблестъвнѣ тръпаща зра, силъ томуу невидимо и крѣпость подааше²².

ж) Тълкувание към края на 28-о слово („За молитвата”) от „Лествица Тълковна” с авторски текст на Йоан Синайски по новия български (Евтимиев) превод: **Ижъство стажи всако. и имаши бг̄а оучтла в̄ млтѣ твои. Тол/кѣ/. Свободѣ оубо птицы, лѣтание обыче въздъшное даати. легкость криломъ. и вѣтреное пособіе, избавлаа сѣтен. дер̄зновение же инокимъ/ъ/, всегдашнаа и без пареніа млтѣ со оумилениемъ бж̄іа помощь, і оумное содѣиствие, таже стажави, разрѣшеніе оуже согрѣшениемъ приатъ²³.**

з) Епископ Константин Преславски, Тълковно (Учително) Евангелие с „Азбучна молитва”. В някой от уводите си старобългарският проповедник прославя ораторския дар на златорѣчивии св. Йоан Златоуст:

~ Разоумѣимъ, чѣто земльнии ангѣлъ и въсоче лѣтѣган орьлъ глаголетъ. Доухомъ бо сватимъ наставляемъ;

~ И вънмѣмъ избърание нѣниашниіе, такоже съказаетъ златословесникъ съ, въсоче летѣи орьлъ и благоцѣбьтънии языкъ;

~ Да възрадните, чѣто хощетъ глаголати триакѣтѣнѣни съ чловѣкъ, небеснѣхъ касана съ доуховнѣнѣма крилома, откѣривѣ бо источникъ оучениа своего, напаагетъ ны, съказаа свѣтааго евангелиа²⁴.

С художествената атмосфера на тези примери естествено е сродна „Азбучна молитва”, където глаголната метафора-символ летя изобразява състоянието на духовния подем и полет, в който се намира „новият народ” на Христос – България и славянството през IX–X век:

Детитѣ бо нынѣ и словѣнско плема.

Къ крещению обратиша съ вси.

Людиѣ Твои нареци съ хощаще²⁵.

и) В „Похвално слово за св. Константин-Кирил Философ” от св. Климент Охридски славянобългарският първоучител „като крилат прелиташе по всички страни, с ясни слова разпръсваше всички заблуди и учеше на правата Вѣра. Той довършваше недовършеното от апостол Павел, прелитайки като орел по всички страни – от изток до запад и от север до юг”²⁶. И според общата „Похвала за св. Кирил и св. Методий” на по-малкия брат, „блажения Константин”, се отдава да постигне благодатното състояние „духом крилат” и да получи Богоозарение: оумѣмъ и доврѣдѣтельми въспрь възлѣтаа такоже орль доуховнѣнѣма крилома, ти богозарнѣнѣмъ свѣтѣмъ оума просвѣщъ си²⁷.

й) От „Пролога” (М., 1642 г.) в Почаевския „Цветник” е пренесено словото на старобългарския книжовник Петър Черноризец за временния земен живот, където душата се призовава да търси доброто: **Воздохни из глѣбини срѣчнѣа, и распростри крилѣ оумнѣи, и полѣтай всѣмъ оумомъ своимъ по всеи жизни да видиши дѣло воли члѣска** (л. смг а).

к) Кирил, епископ Туровски, Повесть к Василию о белоризце човеце, о мнѣшстве: „Но вперите си разумнѣи крилѣ и възлетим от губящаго ны грѣха. Възмѣм от книг пищу и рыцѣм с Давыдом: Коль сладка гортани моему словеса твоя паче меду устомъ моим²⁸.”

л) Мъчение на св. Марина. По готов старобългарски превод от предметафрастови Чети-Минеи житието е поместено в Бдинския сборник от 1360 година²⁹: „Живы въ вѣкы, покрин ме Д/оу/хомъ С/ве/тымъ неистѣмою ризою. Да придеть с/ве/таа твоя голоубица д/оу/ховнаа по водѣ сѣи плаваюци, да бл/аго/сл/о/ве се шѣт нѣе”. <...> Въвргоше ю въ съсоудѣ водны, и съи вѣше пльнь воды. И быс/тъ/ троусъ и абие съниде голоубица съ н/е/б/е/се дръжеци въ оустѣхъ вѣнцъ, и въ тѣи час шѣрѣшише

се свези м/оу/ч/е/н/и/ци. И изиде из воды бл/а/годарещи и славеши Б/о/га. Голоубица бо парещи прикосноу се Маринѣ и ре/ч/е ии. „Мирѣ тевѣ раво Ис/оус/о/ва, дръзан, н/ы/на вѣнчаемаа. И прострѣ криаѣ свои сию изводеши от воды. И стальпъ свѣтль яви се с н/е/в/е/с/ь и кр/ь/с/ть врѣху ѿго. Голоубица же възлѣтевши сѣде врѣху кр/ь/ста. Марина же наче бл/а/годарити рекоуши. ”Го/спод/ь въ/цѣса/ри се. и въ лѣпотоу се шблѣче. Ты иси ѡс/вѣ/тиви ме, Г/оспод/и Ис/оусе/ Х/рист/е, Равви, Иданаи, блон, Саваѡѡ, бмманоу/и/ль. Ты бо ме прослави, Х/ристо/се, и шправды ме, Ис/оус/е, с/в/е/тѡю ризою твоюю покр/ы/и ме”. <...> Голоубица же простърь криаѣ свои на кр/ь/с/тѣ, и свѣтъ исхождааше под криаѡма ие и просвѣщаше мѣстѡ тѡ.<...> И Гдѣ пришедѣ съ нбсе/ въ шразѣ голоубинѣ (ἐν εἶδει περιστερῆς) съ бесчисльними агг/е/ли и свѣтль шблакь покри Мариноу. она же видѣвши Г/оспод/а съ великою славою пришѣшаа по д/оу/шю ее, поубога се и встресе се зѣлѡ.<...> И сѧ рекь Г/оспод/ь въ шразѣ голоубинѣ възыде на кр/ь/с/тѣ³⁰.

Последното изречение втори път назовава смисъла на символа гълъбица – тя е „образ Господен”. Това разбиране отвежда към библейския метатекст – кръщението на Господ Исус Христос от св. Йоан Предтеча и Кръстител, когато се дава вишно свидетелство за Св. Троица: И крѣтив сѧ Иисъ възыде абие от воды: и се, штверзоша сѧ емъ нбса, и видѣ Дхѧ Бжїа сходаша такѡ голъба, и градѣша на него. И се, гласъ съ нбсе глагола: сїи естѣ снѣ мой возлюбленный, ѡ нем же блговолїхъ (Мт. 3:16–17)³¹.

м) Симеона Новаго Бгѡслова. Главизны. вѣ(12):

ѡ. Срце чѣто се быти нещѣа, не еже не стѣжати си от нѣкыа страсти тѣча комоу. нж и еже не помышлѣти лжкѡе или жетенское³² нѣкое егда аще въсхошет/ь/ кто. имѣти же въ себѣ бжїа памат/ь/ въ неоудръжанѣ желани. въ стѣ вѡ чѣтѣ. чистое око зрїти бл. и не единому же иномоу зрѣнїа по срѣдѣ сщїоу :

ї. Се гла быти бестрѣте, не еже вѣнѣ тѣча быти дѣанїа страсти, нж и еже штѡуждїти сѧ желанїа ихъ. и не се тѣча, нж и еже шбнажити сѧ нашемоу змъ от помышленїа ихъ. тако егда аще въсхошемъ, бываем /ь/ прѣвше нбсѣ. вѣнѣ въсѣхъ бывше вид/и/мыхъ/ь/ и чювествныхъ/ь/. такоже затварѣащїм сѧ нашимъ чювствомъ. и оумъ нашемоу въ іаже выше чювства въходашоу. носашоу же силоа и чювства съ собоа такоже нѣкыи шрелѣ свои криаѣ³³ : ~

н) Митрополит Григорий Цамблѡк, Надгробно слово за митрополит Киприан. Българинѣт Киприан – московски и руски светител,

идва сред Новия Израил – руския народ, уподобил се на Кръстителю, св. Йоан Предтеча, с пустинолюбие то си и с дара духом да бъде крилат: Пустынно бѣ воспитание и пустыньства лѣтааше крылы сѣмо і онамо, Духомъ/ наставляемъ до явленна его, еже к' новомъ Ілію вамъ, имъ же/ и подобенъ баше; емъ же достойни бѣсте³⁴.

о) На метафората-символ крило Свещеното Писание придава и значение на закрила³⁵. В този смисъл пророк Моисей (втора песен) възславя Божието величие и човеколюбие: **И**кѡ орелъ покры гнѣздо свое и на птенцы своа возжелѣ: Простеръ крилѣ свои, и приатъ а, и под'атъ а на рамъ своею (Втор. 32:11)³⁶.

В псалмите на пророк и цар Давид (срв. 138:9): **И**кѡ оумножилъ еси милость твою, **Бже**, сынове же человекѣстни въ кровѣ крилѣ твоею надѣати сѣ имѣтъ (Пс.35:8); Помилѣи ма, **Бже**, помилѣи ма, такъ на та оупова дѣша моа, и на сѣнь крилѣ твоею надѣю сѣ, дондеже преидетъ беззаконіе (Пс.56:2); **В**селю сѣ въ селени твоемъ во вѣки: покрыю сѣ въ кровѣ крилѣ твоихъ (Пс.60:5); **И**кѡ былъ еси помощникъ мой, и въ кровѣ крилѣ твоею возрадою сѣ (Пс. 62:8)³⁷.

В Молитвы на сонъ градѣщимъ: **С**тѣи агглю хранителю мой, покрий ма крылома твоеа бѣгости, и штжени шт мене всакое лѣкавое бѣсовское дѣство, и моли **Бга** ш мнѣ грѣшнѣмъ. В „Молитва на св. Евстратий“: **И**лстивъ бѣди ми **Влдо**, и да не оузритъ дѣша моа мрачнаго взора лѣкавихъ демоншвъ, но да примѣтъ ю аггли твои свѣтли и пресвѣтли³⁸.

п) Видение на пророк Захария (5:9–11) за неправдата и беззаконието: **И** возведохъ очи мои, и видѣхъ, и се двѣ жены исходашья, и дѣхъ въ крилѣхъ ихъ, и тѣ имахъ крила, такъ крилѣ вродшвы: и вѣща мѣрѣ междѣ землею и междѣ небомъ³⁹.

р) Житие на св. Онуфрий Пустинник от мних Пафнотий. Житиеописателят споделя разговора си със св. пустинник, който се опира на пророк Исаия, когато пресъздава преображението на човешката природа от благодатното постничество в пустинята: **ш**т **На** оулѣчити велико дарование, егда ис телесѣ исходатъ, понеже трѣпашаа целомрено в пощени, бѣгое **На** приемлютъ/ ма рдіе, на въздание ихъ же **На** ради претръпѣша, и шт стѣхъ агглъ того посылаемыхъ/ к тѣмъ слѣжедъ приемлють, пищю же и водоу ис камени, такоже **Исаи**а оучитъ прор/о/къ, тако трѣпашии **Га** измѣнать крѣпость крила творать такоже орлы, шествоують и не в'залчють, потекоуть и не потроудат сѣ (Ис.40:31), и паки глѣтъ, тако аще в'жаждють приносит сѣ имъ вода ис камени, и бы//вають

тѣмъ поустыньнаа была сладка въ оустѣхъ/ъ/ пачѣ/е/ меда. При болест или брань ѿ сопротивнаго те по молитвите си получают Божия помощь (1 абіе ѿ Него свыше посылает са имъ помощь)⁴⁰.

* * *

Образите и символите в смисловия кръг на светлината и полета ни въвеждат във вековечния проблем за преодоляването на времето и пространството в човешката култура. Свещеното Писание на Ветхия и Новия Завет разкрива неподозирани възможности пред духовно преобразования човек – да стане духовно „крилат въздухоходец“ и да преодолее физическото време-пространство, с очите на ума да види Вишния духовен свят – Небесния Йерусалим и да бъде негов жител. С разказа си за краха на Вавилонската кула Библията отправя и своето предупреждение за гордостта и богоборчеството като непозволени вътрешни подбуди в движението към наднебесния мир.

Вместо заключение ще подчертаем многопосочните измерения на поставената в наслова проблематика. Извън изложението ни остават ред други таинствени страни в благодатното пътуване за среща с Бога в Неговия дом (Ис. 2:3): Сънят на патриарх Иаков (Бит. 28:12–13) донася образа на духовната стълба (лествица), разпростряна от земята до небето⁴¹; Пророк Илия е взет на небето с огнени коне и огнена колесница (4 Цар. 2:1-11-12); Първото пришествие на Исус Христос на земята е осъществено с предивното Му рождество от Пресвета Богородица, славена за „лествица одушевленная“ и „дверь небесная“; „Небе на земята“ е Църквата и символ на тази верова истина е храмът с божествената литургия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Савельева, Ф.Н. Николай Жуковский. Отец русской авиации. По материалам Льва Гумилевского. – Виноград. Православный образовательный журнал, № 4 (20), СПб., 2007, с. 73.

² Савельева, Ф.Н. Николай Жуковский ..., с. 73.

³ След 1791 г., без указание кога е издадена, в типографията на Почаевския манастир е отпечатана книгата *Двѣтникъ*, преиздадена в Москва през 1913 г. и фототипно – през 2003 г. от издателството на Владимирската епархия. Л. рпѣ б: Слово Иоанна Златоустачо, ѿ милостыни. Начало: *Млѣтныи ремественица есть мѣдра,*

и приставница дѣлающимъ ю, и содръжебница Бжїа есть, и присно близъ бго предстоитъ... Почаевските издатели отбелязват, че заемат словото от печатния Пролог (л. тѣи б) за месец ноември. В ръкописната традиция текстът е извлечение от по-обширно Слово ш млѣтни с начало: Брѣа, внимаите млѣтни ваша. и доворотворения не забывайте. млѣтнами и вѣроу шемачаютъ/са грѣси. и не оуклони са творит/и/ добра... РГБ – Москва, ф.304.І, № 144(1906), Поучения от Йоан Златоуст и др., полууст., бързопис, от края на XVI в., 4о, 291 л., л. 115 а -120 а.

⁴ Срв. предхождащия ръкописен облик на словото: Млѣтни ремественици ес/тъ/ мѣра поставница ес/тъ/. дѣлающимъ/ю, и дружина ес/тъ/ Бжїа. прѣно близъ/бго предстоитъ/ъ. шнемъ/ъ/ хоцетъ/ъ/ оудобъ просит/и/ блѣти. но токмо шнѣ ес/тъ/ намъ/ъ/. егда восхущения творимъ/ю. а она чѣтна. и много дръзновенна иматъ/ъ/. вса свѣзанныа рѣшитъ/ъ/ оузы. просвѣщаетъ/ъ/ тмѣ. гаситъ/ъ/ огнь. оумръщаваетъ/ъ/ червь. изгонитъ/ъ/ скрежетъ/ъ/ здены. и се и со мно/го/ю радостноу, штврѣзаютъ/ъ/ са врата нѣ наа// црѣца бо ес/тъ/ во истинѣ подобны члѣки твора Бгѣ оу. бѣдетъ/ъ/ бо реч/е/ млѣтивъ так/о/ шѣць вашъ нѣ ныи млѣтвѣ есть. крилата бо ес/тъ/ и легка. крилѣ имѣщи златѣ. летѣние имѣщи пресокращенно агглы. тамо вѣща „крилѣ голѣбны. посребрени. междоураме во шемленѣ злата”(Пс. 67:14). а кож/е/ пач/е/ голѣбъ златъ/ъ/. живѣ лѣтающе вѣкомъ/ъ/. назирающе шкомъ/ъ/ краткимъ/ъ/. и ничтож/е/ того краше. добро ес/тъ/ и пава. но се и ничто ес/тъ/. птица ес/тъ/ красна и чюдна. въспрѣ всего зритъ/ъ/. дѣца ес/тъ/ крилѣ имѣщи златѣ. и бѣло имѣщи лице. крилата ес/тъ/ и красна. и легка. предстоаще оу прѣла црѣтва виегда сѣдимъ/ъ/ са виезапѣ предстоитъ/ъ/. и авлаетъ/ъ/ са и зимаа шт мѣчениа, и своима крилома// одевающе. такиа жрѣтвы хоцетъ/ъ/ Бгѣ. Бгѣ оу нашемѣ слава (л.119 а -120 а).

⁵ Кенанов, Д. Славянска метафрастика (с приложение на Житие за св. Сава Сръбски), ИК „ЖАНЕТ-45”, Изд. „ПИК”, Пловдив – ВеликоТърново, 2002, с. 82. Руският текст е превод от гръцки на „Откровение ангелско към преп. Макарий Александрийски”. Христианское Чтение, ч. 43. Цит. по сб. „Как проводит душа первые сорок дней по исходе ис тела”. Сост. Л. Денисов, М., 1900, Изд. „Отчий дом”, М., 2000, с. 14. В слово на Симеон, еп. Месопотамски от „Измарагда” добрите дела посмъртно претворяват душите в ангели, а злите дела претворяват душите в зли бесове. Вж. Кенанов, Д. Славянска метафрастика..., с. 77, бел. 9.

⁶ Бычков, В. В. Малая история византийской эстетики..., с.76.

⁷ Бычков, В. В. Малая история византийской эстетики..., с.77. За ангелските воинства и светиите, които славословят непристъпната присносъщна Божия светлина и се озаряват от неописуемите лъчи пишат Евсевий Памфил (Кесарийски), св. Дионисий Ареопагит и по тях – св. Евтимий, патриарх Търновски в увода към похвалното слово за св. Константин и св. Елена. Вж. Кенанов, Д. Ораторската проза на Патриарх Евтимий Търновски, Изд. „ПИК”, Велико Търново, 1995, 56–58.

⁸ РНБ – С.-Петербург, сб. на Ал.Ф. Гилфердинг, № 47, Сборник, полууст., XIV в., л. 303 а-б, гл. рма от словата на св. Макарий. Вж. **Кенанов, Д.** Метафрастика Симеон Метафраст и православната славянска агиография, Изд. „ПИК”, Велико Търново, 1997 с. 109, 107–108, 110–113.

Срв. първо поучение на авва Доротей: **И**коже глѣтъ агѣлъ. шѣ въсѣкоа скврѣны пльти и дхѣа (2 Кор. 7:1) вѣдѣахъ же (св. Антоний и св. Пахомий) тако съхраненіемъ заповѣден <...> очищаетъ сѣ дшѣа. такоже рещи очищаетъ сѣ и оумъ и прозираетъ и приходитъ въ еже по естѣствоу заповѣдъ бѣ Гнѣ издадече просвѣщаащи очи (Пс. 18:9). РГБ – Москва, ф. 304. I, № 164, Поучения на авва Доротей с други добавления, полууст., XIV в., л. 22 а-б.

⁹ Срв. **Косева-Тотева, Д.** Крилати изображения на Йоан Кръстител от Търновград. – В: Търновска книжовна школа. Т. 5. Велико Търново, 2004, 685–695.

¹⁰ **Ѳалтирь**, Изд. Московской Патриархии, 1997, л. и'. В ръкописната традиция уставът е със заглавие „Сказание о Псалтири” и има приписка на преводача мних Сава, който може да е св. Сава Седмочисленик. Вж. текста у **Ангелов, Б.** Ст. Из старата българска, руска и сръбска литература, кн. 3, С., 1978, 53–59. Св. Сава Сръбски е другият възможен преводач или редактор. Критично издание на Хиландарския препис (№ 112) от XVI век вж. **Јовановић, Т.** „Указ за држање Псалтира” Светога Саве у Хиландарским преписима. – В: Научни састанак слависта у Вукове дане. Хиландар у осам векове српске књижевности, 28/1, Београд, 1999, 110–118. **Карачорова, Ив.** За едно предисловие към Псалтира. – Palaeobulgarica/Старобългаристика, 2001, № 2, 26–35.

¹¹ **Кенанов, Д.** Българистични простори, ИК ”ЖАНЕТ-45”, Изд. „ПИК”, Пловдив – Велико Търново, 2007, с. 188.

¹² Пролог, март-август, М., 1660, с. 826. Срв. поместения в „Цветника” разказ за св. Андрей, който се обръща към черноризец, станал слуга на дявола: **Криѣ еси имѣлъ** такоже и **серафимъ**, да почто еси **вдалъ а сатанѣ**; да **а изрѣжетъ ис корене** (л. с а).

¹³ **Кенанов, Д.** Славянска метафрастика..., с. 79. Същия откъс по московски препис вж. **Адрианова-Перетц, В.П.** Очерки поэтического стиля Древней Руси, М.-Л., 1947, с. 85.

¹⁴ **Кенанов, Д.** Славянска метафрастика..., с. 74.

¹⁵ **Каткуте, А.** Библиотека болгарского царя Симеона Великого в Вильнюсе. – В: Преславска книжовна школа. Т. 7, 2-о доп. изд., Шумен, 2004, с. 313.

¹⁶ **Павлова, Р.** За историята на произведенията на Никон Черногорец в славянската писменост. – В: Търновска книжовна школа. Т. 6, Велико Търново, 1999, с. 211.

¹⁷ Срв. във възрожденската ни поезия стихотворението „Тъга за юг” на Константин Миладинов: *Орелски криле как да си метнеш// и в наши стърни да си*

πρεлетηχ. В: Българска възрожденска литература. От Паисий Хилендарски до Добри Войников, С., 1978, с. 185.

¹⁸ Думата ψυχή е добавена от архим.Игнатий в новогръцкия му превод. "Αγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, Κλίμαξ, ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΡΑΚΛΗΤΟΥ, ΩΡΩΠΟΣ ΑΤΤΙΚΗΣ, 2002, σ. 62. В достъпния за нас оригинален текст стои само ἡ ὁσία. – Κλίμαξ Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, Ἀθῆναι, ΑΣΤΗΡ, 1979, σ. 28.

¹⁹ По новия български (Евтимиев) превод във формат на митрополит Киприан, поместен в Чети-Минеите (ВМЧ) на руския митрополит Макарий. - В: Monumenta Linguae Slavicae. Dialecti veteris. Fontes et Dissertationes. T. XLV, Freiburg, 2001, с. 1697. Преп.отца нашего **Иоанна**, игумена Синайской горы Лествица или Скрижали духовные в русском переводе с алфавитном указателем. Сретенский монастырь, „Троицкое слово“, Краснодар, 1999, с. 38.

²⁰ Повесть о Варлааме и Иоасафе. Подгот. текста, исслед. и ком. И. Н. Лебедевой, Л., 1985, с. 114.

²¹ С легка крила са съществата, предизобразяващи четиримата благовестници Христови във видението на пророк Иезекиил (1:7).

²² Житие на св. Иван Рилски. **Kalužniacki, E.** Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, Wien, 1901, London, 1971, Introd. – Iv. Dujčev, S. 16. В това духовно състояние („духот крилат“) св. Иван Рилски е на 17-о стъпало от „Лествицата“, ако си припомним заключителното изречение към тази степен: **БѢДМѦ НА ДЕСАТѦѦ НАТРИЖНЕНІЕ СТАЖАВЫ. КЪ НБІИ НЕВЕЩЕСТВЕНѢ ПОУТЬ ШЕСТВОУЕТЬ** (ВМЧ, с. 1785).

²³ РГБ – Москва, ф. 173.1, № 37, Лествица Тълковна, XVII в., полууст., написана от Герман Тулупов, 350 л., л. 312 б.

²⁴ **Сване, Г.** Заметки о метафорике в Учительном Евангелии Константина Преславского. – В: Литературознание и фолклористика. В чест на 70-годишнината на акад. Петър Динев, С., 1983, с. 64, 65 и 67. В Беседа втора („О покаянии и о печали царя Ахаава, а также и о пророке Ионе“) св. Йоан Златоуст с възторг приема св. апостол Павел за „учителя вселенной, духовного витию“, и „земный ангел, человек небесный“, „который в малом теле обошел вселенную и как бы на крыльях обтек ее“: „Солнце озаряет глаза, а Павел как бы на крыльях возносит нас к самым сводам небес, и возводит душу выше солнца и луны. Такова сила добродетели: человека она делает ангелом, и душу как бы на крыльях возносит к небу“.

²⁵ Старобългарска литература..., с. 62.

²⁶ Превод: Ат.Бончев. – В: Старобългарска литература..., с. 47. Срв.: „Разве не знаешь, что говорит Павел, <...> который в теле прошел вселенную, обтек землю, и море, и воздух, и, как бы на крыльях, облетел вселенную“. **Св. Йоан Златоуст**, Беседа трета („О милостыне и о десяти девах“). Вж. **Кенанов, Д.** Историята на един пространствен метафоричен модел в поезията на Пейо К. Яворов. – **Кенанов, Д.** Българистични простори..., 230–233.

²⁷ Теодоров-Балан, А. Кирил и Методи/й/І. С., 1920, с. 123.

²⁸ Еремин, И. П. Литературное наследие Кирилла Туровского. В: Труды ОДРЛ, 1955, т. 11, с. 354.

²⁹ Вж. Кенанов, Д. Текстологическата загадка на Бдинския сборник. – Кенанов, Д. Българистични простори..., 68–73.

³⁰ Bdinski zbornik. Edit. by J. L. Sharpé and F. Vyncke. Introd. by E. Voordeckers, Bruges (Belgique), 1973, 124–125, 126, 128. Вж. същия текст по препис, отразяващ източника, използван от бдинския книжовник: „Живы в' вѣки, покрьи ма Дхѡмъ своимъ/ъ/ неистлѣмою ризою. да придетъ стѣга твоа голоубица дхѡнаа по водѣ сѣи плавающи, да блаꙗю сѧ шѣ неа”. <...> Ввергоша ю в' сосоудъ/ъ/ водныи, и сии баше полнѣ, и быс/тъ/ трѣсѣ и абие сниде голубица с нѣсе держащи во ѡстѣхъ/ъ/ своихъ/ъ/ вѣнець, и во тон часъ/ъ/ шѣрѣшиша сѧ оузы мѣщи. изыде из воды благодараци и славащи Бѧ. голубица во параци прикоснѣ се Шаринѣ и реч/ѣ/ еи. „Ширѣ тебе рабо Исѣва, дерзан, ннѣ//вѣнчаема”. и простре крилѣ свои и сию износаци из воды. и столпѣ с нѣ и тави сѧ свѣтелъ, и крѣтъ верхоу его. голубица же възлетѣвши сѣде верхоу крѣта. Шарина же нача благодарити рекоуци. ”Гѣ воцри сѧ. в лѣпотѣ сѧ облаче. и Ты еси шѣвѣтивы ма, Ис Хѣ, Равѣни, Ядонаи, блон, Саваоѡ/ъ/, блманоуилъ. Ты во ма въслави, Хсѣе, и шправди ма, Исѣ, стѡю ризою своею покрьи ма”. <...> Голоубица же простре крилѣ свои на крѣтъ, и свѣтъ исхожаше подъ/ъ/ крилома еи и просвѣщающи мѣсто то.<...> и Гѣ пришедъ/ъ/ с нѣсе во образѣ голоубинѣ сѣвицислеными аггелы. и свѣтелъ облакѣ покры Шариноу. она же видѣвши Гѣа с великою славою пришедшаа по дшѣ еа, оубоав сѧ и въстрасе се зѣло.<...> И си рекъ Гѣ во образѣ голубинѣ възиде на крѣтъ. РГБ – Москва, ф. 304.І, № 675, Чети-Миней, мес. юли, полууст., XV и XVI век, 4о, 587 листа, л. 319 б-320 а, 321 а, 323.

³¹ Новыи Завѣтъ Господа нашего Иисуса Христа, Изд. Сретенского монастыря, М., 1999, с. 5. Срв. още в Стария Завет – гълъбицата с разлистила се клонка от маслина. Събитие то показва на Ной края на потопа. Седем дни преди това гълъбицата е пусната за първи път от Ноевия ковчег, но се връща без клонка, т.е. земята все още е във вода. Подир още седем дни гълъбицата е пусната трети път и повече тя не се завръща (Бит. 8: 8–12).

³² т.е. житиеиское, както е в друг съвпадащ препис: РГБ – Москва, ф. 304.І, № 181, Книги на авва Доротей и Симеон Нови Богослов с добавления, полууст., XV в., 353 листа, л. 253 а-б.

³³ РНБ – С.-Петербург, сб. на Ал.Ф. Гилфердинг, № 35, Сборник, полуустав, 1365–1375 г. (по Вл. Мошин), л. 97 а.

³⁴ Кенанов, Д. Озареният Григорий Цамблак. По материали от Вилнюските ръкописни и старопечатни сбирки, ИК „ЖАНЕТ-45”, Изд. ”ПИК”, Пловдив – Велико Търново, 2000, 78–79. Слово съчетанието новомѣ Илѣю в най-нови преводи и издания погрешно е разчетено като „нов Илия”. Вж. напр.: Стара българска литература. Т. 2. Ораторска проза. Съст. и ред.: Л. Грашева. С., 1982, с. 214.

³⁵ Така в българския език се появяват образните думи *закрила*, *закрилям*. Срв. в поезията на Христо Ботев – „Хайдути”, където Чавдар войвода е „крило за клетниците роби”: Ала за клетки сюрмаси // крило бе Чавдар войвода. **Кенанов, Д.** Българистични простори ..., с. 217.

³⁶ *Ѣддтирь...*, л. рчѣ б.

³⁷ *Ѣддтирь...*, л. нѣ б, оѣ б, пѣ а, пѣ а.

³⁸ Канонник или полный молитвослов, М., 1994, с. 286 и 546.

³⁹ Библия, сиречь книги Священнаго Писания. Т.2. Ветхий Завет. М., „Правило веры”, 2000, с. 329.

⁴⁰ РГБ – Москва, ф. 304.I, № 39. (2021), Сборник, устав., в две колони, от края на XIV век, 1о, 242 листа, л.141 б-142 а

⁴¹ Продължение на Иаковлевото видение в християнската епоха е книгата на **Йоан Лествичник**, Лествица (Стълба за духовен живот), С., 1982. Превод – митрополит Йосиф. Вж.: Преп.отца нашего **Иоанна**, игумена Синайской горы Лествица или Скрижали духовные в русском переводе с алфавитном указателем. Сретенский монастырь, „Троицкое слово”, Краснодар, 1999.